

A ILLA DE ONS: UN BREVE REPASO HISTÓRICO SOBRE A SÚA PROPIEDAD

Por: Fernando Miranda Almón
(Inspector de pesca do M.A.P.A)

UNHAS NOTAS HISTÓRICAS¹:

Para entender as actuais circunstancias da illa é necesario dar algunhas pistas sobre a súa situación ó longo do tempo. Existen indicios do seu poboamento en torno ó século IX, aínda que parece certo que a vida nel non era fácil e resultaban frecuentes os despoboamentos a causa das constantes incursións por mar.

No 898 a illa de Ons pasa a ser propiedade do Cabido Compostelán por doazón de Alfonso II, pero o frecuente despoboamento e a falla de atención por parte da Igrexa propician, no século XVI, a ocupación por parte da Casa Señorial dos Montenegro en circunstancias descoñecidas.

Ó longo dos séculos realizáronse algúns intentos de repoboación que non fructificaron a causa da inestabilidade defensiva da Illa polo que, nos anos da Guerra da Independencia, plantéxase a posibilidade da súa fortificación. Así a Xunta Provincial de Armamento e Defensa da Provincia encarga a Don Salvador López estudar esta posibilidade.

As obras comezan en 1810 e para a súa realización a Xunta de Armamento nomea a Francisco Genaro Ángel que, a pesar do cese da construción en 1813, mantense como home forte da illa percibindo as súas rendas.

Estas prerrogativas pasarán ós seus testamenteiros Francisco Estévez Riobó e Sebastián Graña. Entre eles, o Cabido Compostelán e os herdeiros dos Montenegro reabriranse as polémicas. A Igrexa pronto terá que deixar a loita por mor da desamortización en 1835; no seu abandono será

seguida polos testamenteiros de Francisco Genaro, quedando Joaquina Montenegro como dona das illas de Ons e Onza.

Os herdeiros da familia Montenegro, Fernando Quiñóns de León e Mariana Whyte, repartíranse a propiedade das illas. En 1919 venderanas a Manuel Riobó Guimeráns e Manuel Bernadal por 300.000 pts., que emprazarán nela unha fábrica de salgazón.

Don Didio, herdeiro desta sociedade e fillo de Manuel Riobó, exercerá de dono da illa. Os colonos debían pagarlle

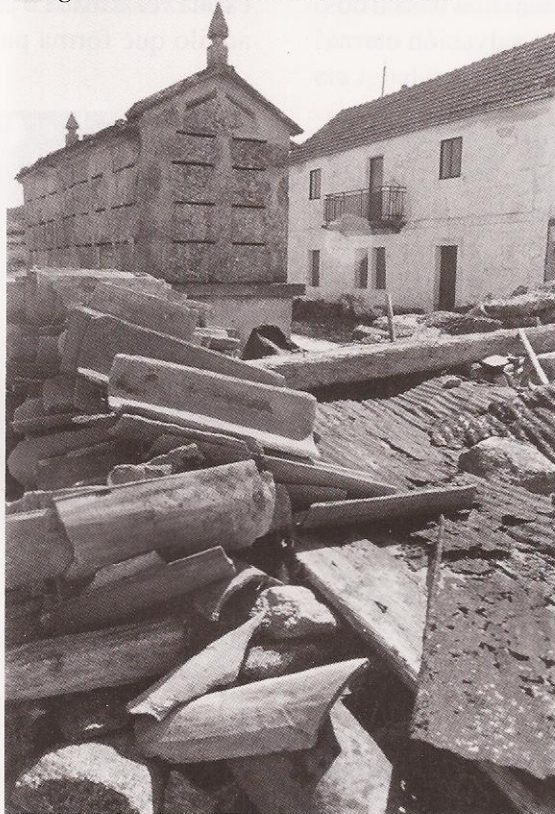
unha renda ademais de ter que venderlle as súas capturas de polbo, dando lugar a unha economía de subsistencia complementada polas labores agrícolas das mulleres.

Ó estalar a Guerra Civil as envexas nos negocios pásanlle factura a Don Didio Riobó Bustelo que, denunciado por masón e perseguido pola Garda Civil, refuxiouse na illa onde rematou por aforcarse o 3 de outubro de 1936. A súa morte deixa sen pagar a débeda causada pola hipoteca da illa en 1929, en tempos de Manuel Riobó.

A EXPROPIACIÓN:

En 1943 o Estado expropia a illa con finalidades defensivas, no que algúns historiadores ven a posibilidade de que se pensase nela como base para submarinos alemáns en plena II Guerra Mundial, mentres que outros consideran que a intención era fortificala dada a súa situación estratéxica².

Antiga rectoral e escola. Barrio de Canexol

¹Sobre este tema en maior amplitude véxase: FERNÁNDEZ DE LA CIGOÑA, Estanislao. "Illas de Ons e Sálvora: historia natural e humana e outros traballos"

²Uns anos máis tarde, na "Renta de colonos de Isla de Ons del año agrícola 1949-50" Realizada pola Xefatura de Propiedades Militares da Praza de Vigo, aparecen citados 63 colonos con rendas que van dende as 19,60 ptas. por un ferrado (en Bueu un ferrado equivale a 472 m2) ás 980 ptas. por 50 ferrados. Este documento atópase no Arquivo Provincial de Pontevedra.

O fin da II Guerra Mundial o interese militar na illa decae e no 64 ábrese o expediente³ de traspaso ó Ministerio de Agricultura. O primeiro documento deste expediente do que temos constancia data do 23 de setembro de 1964 e trátase dunha comunicación do Delegado de Facenda en Pontevedra sobre a visita dun representante do Instituto Nacional da Colonización con intención de afectar a Illa de Ons ó Ministerio de Agricultura.

Uns días despois, Don Luís Artime Prieto, rexistrador da propiedade, expide a certificación acreditativa da inscrición da illa a favor do Estado Ramo do Exército. Nela consta a valoración da illa nun millón de pesetas “segundo presuposto redactado o 27 de maio de 1941 pola Comandancia de Obras e Fortificacións do Corpo do Exército de Galicia, segundo expediente de expropiación”⁴.

Segundo este mesmo documento a renda anual de Ons e Onza sería de 21.400 pesetas cobradas a través dun cabezaleiro dependente da Xefatura de Propiedades e do Goberno Militar de Pontevedra. Ademais deste cargo, ocupado por Don Jesús Acuña López, a autoridade era exercida sobre os 468 veciños por un Alcalde Pedáneo, representante do Concello de Bueu, e por unha Xunta Parroquial nomeada para a administración do alumado público.

O día 2 de novembro de 1964 reúnense en Pontevedra o Delegado de Facenda e o Enxeñeiro Xefe da Delegación Rexional do N.O. de España do Instituto Nacional de Colonización para proceder á entrega das Illas de Ons e Onza. Coa acta de entrega de 9 de novembro de 1964 finaliza este proceso aínda que continuará pendente no Rexistro da Propiedade ata 1965. O traspaso realízase ó Instituto Nacional de Colonización que pasará por aquel tempo a chamarse Instituto Nacional de Reforma e Desenrolo Agrario (IRIDA).

O 2 de maio de 1978 faise cargo o Instituto Nacional para a Conservación da Natureza (ICONA) permanecendo así ata o traspaso á Xunta de Galicia.

³Os documentos ós que se fai mención tamén se atopan no Arquivo Provincial de Pontevedra.

⁴O mesmo documento especifica que en Ons existen “ademais da casa principal composta de varias dependencias e a capela baixo a advocación de San Xoaquín, unha fábrica de salgazón co seu almacén e outras casas de menor ou menor extensión que utilizan os labradores (...). No cume (...) atópase emprazado un edificio destinado a faro actualmente en curso de ampliación”.

OS ÚLTIMOS ANOS:

En 1984 pasou a mans da Xunta a través da Consellería de Agricultura, polos Reais Decretos 167/81 do 9, 1234/83

do 20 de abril e 1535/84 do 20 de xuño. No seguinte ano a Xunta fixou unhas normas destinadas ós visitantes, coa intención de salvagardar a natureza das

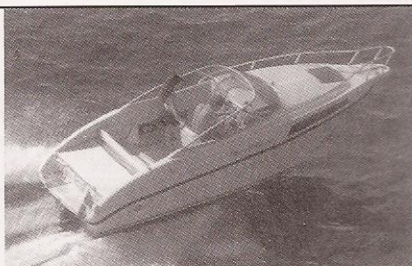
illás, mediante a Orde do 3 de xullo de 1985.

Dadas as especiais circunstancias da Illa, a Xunta tamén publica a Lei 5/2001 de 28 de xuño de Réxime Xurídico das concesións na illa de Ons que, sobre a situación dos colonos recoñece no seu preludio que é: “certamente peculiar (...) permaneceron nunhas condicións xurídicas sumamente incertas e de perfís só asimilables ó precario (...) esta situación non puido regularizarse a pesar dos intentos no seu momento realizados polo Instituto Nacional de Colonización, dada a natureza demanial⁵ das illas”.

En torno ó tema da propiedade afirmase “As illas de Ons e Onza son bens de dominio público de titularidade da Comunidade Autónoma de Galicia incluídos no Plan de Ordenación de recursos Naturais das Illas Atlánticas...” (art. 1)

No seu preludio afirma que o seu obxectivo é o de posibilitar que os illáns que detentaron determinados inmobles podan ostentar un título xurídico estable, que lles permita continuar as súas situacións de posesión. Esta actividade segundo a citada lei, realizaríase a través de concesións administrativas e dereitos que non serían transmisibles *inter vivos* pero si *mortis causa* os herdeiros forzosos. Estas concesións terían unha duración máxima de 99 anos prorrogables de mutuo acordo e quedarían suxeitas ó pago dun canon de ata o 2% sobre o valor dos inmobles. Ó finalizar as concesións os inmobles e todas as súas accesións reverterían á Administración sen que o concesionario tivese dereito a percibir indemnización.

⁵Bens de carácter demanial son bens de dominio público. Propiedades administrativas formalmente sometidas ó uso e servizo público, por expreso recoñecemento e delimitación feita pola propia administración.

**Embarcaciones
Motores marinos
Mantenimiento
Invernaje y guardería
Accesorios
Servicio técnico**

Avda. de Orense, 50 - Teléf.: 986 883 931 - Fax: 986 880 095 - 36900 MARÍN (Pontevedra)

MARINER FORCE QUICKSILVER merCruiser YANMAR

En calquera caso os 98 inmobles que existen na illa non chegaron a rexerse por esta lei a causa da ausencia dun regulamento que desenrole a lei 5/2001 e actualmente a declaración como Parque Nacional establece unha situación xuridicamente diferente á que existía no 2001.

A declaración como “Parque Nacional marítimo-terrestre das Illas Atlánticas” prevista na Lei 4/1989, realízase ao traveso da Lei 15/2002, de 1 de xullo. A declaración atende as singulares características de flora fauna e paisaxe e co fin de conserva-la integridade dos ecosistemas presentes nas illas incluíndo tanto as zonas terrestres como as mariñas. Hai que salientar que xa as illas estaban protexidas polo Decreto 274/1999 de 21 de outubro polo que se aproba o Plan de Ordenación dos Recursos Naturais das Illas Atlánticas.

En canto ó tema da propiedade nesta lei contemplase que “a Administración competente poderá exercer o dereito de tanteo e retracto⁶ na transmisión onerosa inter vivos⁷ e dereitos no interior do Parque Nacional”.

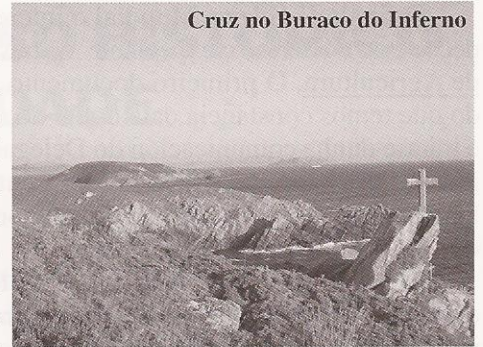
Dende ó momento no que se declara Parque Nacional a súa xestión foi compartida polo Estado e a Comunidade Autónoma a través dunha comisión mixta. Ademais existe un Director Conservador nomeado pola Xunta e un Padroado adscrito ó Ministerio de Medio Ambiente (art. 6 e 7 da Lei 15/2002).

Pero a sentenza do Tribunal Constitucional 194/2004, de 10 de novembro de 2004, sobre os recursos plantexados polas comunidades de Aragón e Andalucía modifica este panorama. Dita sentenza obriga ó Estado a transferir ás Comunidades Autónomas os parques nacionais, polo que a Xunta terá competencia exclusiva sobre o parque nacional das Illas Atlánticas e polo tanto sobre a illa que nos ocupa. Este cambio non se producirá dun modo inmediato ó ser necesario o desenrolo dun marco lexislativo autonómico de xestión que segundo a Ministra de Medio Ambiente non se producirá ata finais do 2005.

⁶O dereito de tanteo implica a preferencia que a lei outorga a unha persoa física ou xurídica para adquirir un ben con preferencia a outro suxeito e polo mesmo prezo. O dereito de retracto é un dereito de carácter subsidiario que posibilita ós seus titulares adquirir a propiedade dun ben con preferencia a un terceiro (que é o comprador) no caso de que o propietario do ben procedera á venda.

⁷A transmisión onerosa inter vivos e aquel cambio de propiedade entre persoas físicas ou xurídicas que resulta lucrativa para o transmisor.

En todo caso o Estado mantén competencia na aprobación do Plan Director así como na existencia dunha Rede de Parques Nacionais con un Consello no que deben participar o Ministerio e os padroados.

Cruz no Buraco do Inferno

OS RIOBÓ:

No ano 2002, un xuíz do Tribunal Superior de Xustiza de Madrid ordenou a devolución do arquipélago a familia Riobó tras un recurso de reversión. O fallo sinala que o Estado e a Xunta terán que devolver o *en natura* ou, no seu caso, procedendo a unha indemnización⁸. O maxistrado Juan Ignacio González Escribano estimou o recurso no que se aducía que as illas non foran utilizadas nunca para os fines militares cos que se xustificara a expropiación. Esta sentenza non é actualmente de aplicación pois está recorrida.

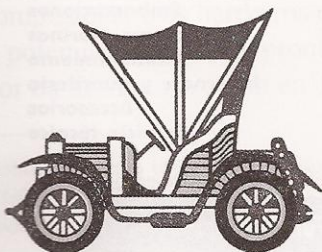
Realmente a cuestión da propiedade non interfere na cualificación como parte do Parque Nacional “Illas Atlánticas” ó mesmo que non interfere no caso das de Sálvora e Cíes que comparten a titularidade pública coa privada.

REMATANDO:

Como conclusión, no que respecta a propiedade na historia recente da illa de Ons, podemos distinguir tres partes interesadas. Dunha banda a Xunta de Galicia que como depositaria do interese público, ten o deber de conservar o “patrimonio natural e cultural de indubidable valor científico, recreativo e educativo”⁹ da illa garantindo o goce público e preservándoas para as xeracións futuras. Doutra a familia Riobó que trata de facer valer os seus dereitos históricos. E finalmente os illáns, que viven coa insatisfacción de non ter a posibilidade legal de ser donos das terras e casas nas que viven.

⁸Segundo a taxación pedida pola familia Riobó o valor da illa de Ons roldaría os 42 millóns de euros.

⁹Exposición de motivos da Lei 15/2002, de 1 de xullo.

Auto-Escuela Marín

Jaime Janer, 10 - Telfs.: 986 88 10 32 - 986 88 14 80 - Marín